

ADAM SOWIK

Regres nietypowy – struktura prawna i znaczenie w ubezpieczeniach odpowiedzialności cywilnej

Artykuł przedstawia charakterystykę instytucji regresu nietypowego w systemie ubezpieczeń odpowiedzialności cywilnej. W pierwszej części opracowania przedstawiono typologię regresu w ubezpieczeniach gospodarczych. Wyjaśniono różnicę pomiędzy regresem typowym a nietypowym oraz ukazano specyfikę instytucji wstąpienia w prawa zaspokojonego wierzyciela, tzw. subrogacje, ze szczególnym uwzględnieniem obowiązujących regulacji prawnych. W dalszej części artykułu omówione zostały podmioty regresu nietypowego. Omówiono również specyfikę regresu ubezpieczeniowego na tle funkcji ubezpieczenia OC. Ważnymi pojęciami, bez których regres nietypowy nie mógłby występować, są wina umyślna i rażące niedbalstwo. Przedstawiono też przepisy Unii Europejskiej odnoszące się do zaspokajania roszczeń poszkodowanych.

Słowa kluczowe: regres, roszczenie, nietypowy, wina, podmioty.

Wprowadzenie

Regres nietypowy występuje w niektórych ubezpieczeniach odpowiedzialności cywilnej. Obejmuje sytuacje, w których, najczęściej na podstawie szczególnego przepisu prawnego lub postanowienia o.w.u, ubezpieczyciel, w ściśle oznaczonych wypadkach, a często i rozmiarach, otrzymuje prawo dochodzenia wypłaconego odszkodowania ubezpieczeniowego od ubezpieczonego i ubezpieczającego. Prezentowany artykuł jest poświęcony wyjaśnieniu pojęcia regresu nietypowego i wskazaniu źródeł ewolucji związanej z rozwojem ubezpieczenia OC oraz jego charakteru prawnego. Głównym celem analizy jest wykazanie różnic pomiędzy regresem nietypowym a regresem typowym i przedstawienie pierwszego z nich na tle ubezpieczeń obowiązkowych. Wyjaśniono też pojęcia fundamentalne dla instytucji regresu nietypowego.

1. Typologia regresu w ubezpieczeniach gospodarczych

W prawie rzymskim regres¹ jako zwrotne roszczenie nakładał na wierzyciela obowiązek podziału ze współwierzycielami otrzymanego świadczenia oraz dawał dłużnikowi prawo do odpowiedniego wyrównania dokonanego świadczenia od współdłużników. Było to możliwe na podstawie stosunku wewnętrznego między współwierzycielami lub współdłużnikami. Później pojawiło się tzw. *beneficium cedendarum actionum* dające dłużnikowi prawo żądania cesji skarg od wierzyciela, a w razie niedokonania tego udzielano niezależnej skargi regresowej *actio ultis*². Wobec tego współwierzyciel solidarny otrzymywał od dłużnika to, co mu się formalnie należało, natomiast dłużnik solidarny wybrany przez wierzyciela do spełnienia świadczenia wypełniał w ten sposób swój obowiązek. Rozliczenia regresowe były możliwe tylko wtedy, gdy współwierzycieli lub współdłużników łączył poza solidarnością jakiś inny węzeł prawny. Dopiero jednak za czasów Justyniana uznano ostatecznie, że prawo regresu wynika z samej zasady solidarności³.

Regres w rozumieniu prawa cywilnego bywa najczęściej określanym jako prawo dochodzenia zwrotu zapłaty za inną osobę, jako roszczenie jednej osoby przeciwko drugiej, obejmujące żądanie zwrotu dokonanej zapłaty lub odszkodowania za poniesione szkody. Stosowany jest do wszystkich wypadków powstania jakiegokolwiek odpowiedzialności cywilnej osoby trzeciej. W stosunku prawnym ubezpieczenia jedynie ubezpieczyciel jest uprawniony do korzystania z prawa regresu – co jest wynikiem charakteru prawnego samego stosunku ubezpieczenia. W stosunku prawnym ubezpieczenia jedyną stroną zobowiązania do wypłaty odszkodowania ubezpieczeniowego jest ubezpieczyciel i tym samym tylko on może dochodzić zwrotu wypłaconego odszkodowania ubezpieczeniowego. Mianem regresu określane są więc te wszystkie wypadki występowania roszczeń regresowych, w których ubezpieczyciel dochodzi zwrotu wypłaconego odszkodowania ubezpieczeniowego⁴. W ubezpieczeniach gospodarczych mamy do czynienia też z regresem Ubezpieczeniowego Funduszu Gwarancyjnego.

1.1. Subrogacja

Polskie prawo cywilne przewiduje w art. 518 k.c. ustawowe wstąpienie osoby trzeciej w prawa zaspokojonego wierzyciela, czyli – subrogację ustawową, tzw. *cessio legis*⁵ lub *cessio necessaria*⁶. Subrogacja służy zabezpieczeniu interesów osoby trzeciej, która dokonuje spłaty wierzyciela i w konsekwencji doprowadza do wygaśnięcia długu, ale tylko do wysokości dokonanej zapłaty. W związku z tym jest traktowana jako szczególny rodzaj regresu⁷. Sukcesja w wierzytelność pod

1. Z łac. *regressus* – oznacza roszczenie zwrotne skierowane do poprzednika prawnego, zwłaszcza żądanie odszkodowania z powodu ewikcji rzeczy od niego nabytej. J. Sondel, *Słownik łacińsko-polski dla prawników*, PWN, Kraków 1998, s. 830.
2. W. Litewski, *Rzymskie prawo prywatne*, PWN, Warszawa 1999, s. 254–255.
3. K. Kolańczyk, *Prawo rzymskie*, Lexis Nexis, Warszawa 2001, s. 345.
4. T. Sangowski, *Regres ubezpieczeniowy*, PWN, Warszawa 1977, s. 5–25.
5. Zachodzi jedynie w określonych sytuacjach, w których określona osoba trzecia, spłacając wierzyciela, nabywa wierzytelność do wysokości dokonanej wpłaty. E. Gniewek, *Kodeks cywilny. Komentarz*, Warszawa 2008, wersja Legalis.
6. E. Łętowska [w:] *System prawa cywilnego*, t. III, cz. 1, C.H. BECK, Warszawa 2006, s. 919.
7. G. Bieniek, *Roszczenie regresowe zakładu pracy wobec pracownika*, PWN, Warszawa 1978, s. 21.

tytułem szczególnym w drodze wstąpienia osoby trzeciej w prawa zaspokojonego wierzyciela następuje zawsze na podstawie przepisu ustawy w sytuacjach wskazanych w art. 518 ust. 1 k.c., ale dotyczy jedynie wierzytelności pieniężnych⁸. Polski ustawodawca, w obowiązującym k.c., zdecydowanie opowiada się za rozdzieleniem subrogacji ustawowej od umownej cesji wierzytelności, a więc dopuszcza jedynie subrogację ustawową, natomiast podstawienie umowne dopuszcza jedynie na drodze zwykłego przelewu wierzytelności.

Nabycie spłaconej wierzytelności przez osobę trzecią następuje również w przypadkach przewidzianych przez przepisy szczególne. Szczególną podstawą subrogacji jest na przykład art. 828 k.c. dotyczący tzw. regresu ubezpieczeniowego w ubezpieczeniach majątkowych. Jeżeli umowa ubezpieczenia majątkowego nie stanowi inaczej, z dniem zapłacenia odszkodowania ubezpieczeniowego przez ubezpieczyciela przechodzą na niego w zakresie wskazanym w art. 518 § 1 k.c. do wysokości dokonanej zapłaty roszczenia ubezpieczającego do osób trzecich z tytułu wyrządzenia szkody, za którą wypłacono odszkodowanie⁹.

W doktrynie zauważa się, że w art. 828 § 1 k.c. uregulowane zostały uprawnienia regresowe ubezpieczyciela do podmiotów pozostających poza stosunkiem ubezpieczenia. Odnoszą się one przy tym do sytuacji, w których wystąpienie wypadku ubezpieczeniowego jest zdarzeniem prawnym powodującym nie tylko odpowiedzialność ubezpieczeniową ubezpieczyciela, ale także odpowiedzialność innego podmiotu, czyli osoby trzeciej, z tytułu jej odpowiedzialności cywilnej za szkodę w ubezpieczonym przedmiocie. Poszkodowany ma wówczas dwa roszczenia o naprawienie tej samej szkody: do ubezpieczyciela i do osoby trzeciej ponoszącej odpowiedzialność cywilną. Istota tego polega na zmianie wierzyciela w stosunku zobowiązaniowym między poszkodowanym a osobą odpowiedzialną za szkodę przez wejście ubezpieczyciela w miejsce poszkodowanego, a następnie na realizacji roszczenia. Roszczenie regresowe ubezpieczyciela ma zatem charakter pochodny, zależny od istnienia zobowiązania, z tytułu którego może być wykonywane. Dodatkowo górną granicą odpowiedzialności sprawcy szkody w stosunku do ubezpieczyciela w procesie o regres jest to, co byłby on zobowiązany świadczyć bezpośrednio poszkodowanemu na podstawie przepisów prawa cywilnego. Orzekając o roszczeniu regresowym, sąd powinien ustalić, jak kształtowałyby się obowiązek naprawienia szkody między poszkodowanym a sprawcą i dopiero wówczas odpowiednio określić wysokość roszczenia regresowego. Ze względu na dyspozytywny charakter art. 828 § 1 k.c., w umowie ubezpieczenia strony mogą wyłączyć przewidziane w tym przepisie przejście roszczenia na ubezpieczyciela¹⁰.

Wstąpienie osoby trzeciej w prawa zaspokojonego wierzyciela dokonuje się jednak nie tylko do ograniczenia wierzytelności, ale też pozostałej części, ponadto przysługuje mu pierwszeństwo zaspokojenia przed wierzytelnością, która według art. 518 § 3 k.c. przeszła na osobę trzecią wskutek częściowej zapłaty. Można nawet stwierdzić, że skutki prawne wstąpienia są podobne do skutków przelewu. Wstąpienie w prawa zaspokojonego wierzyciela realizuje się *ex lege*, podczas gdy przelew na podstawie umowy. Kwestią dyskusyjną jest to, czy osoba trzecia może wstąpić w prawa zaspokojonego wierzyciela także na mocy umowy zawartej z wierzycielem. Należy przychylić się do poglądu, że może to nastąpić przy spełnieniu wymagań określonych dla cesji¹¹.

8. Z. Radwański, A. Olejniczak, *Zobowiązania*, C.H. BECK, Warszawa 2006, s. 363–364.

9. A. Szpunar, *Wstąpienie w prawa zaspokojonego wierzyciela*, Zakamycze 2000, s. 129.

10. Wyrok Sądu Najwyższego z 16 czerwca 2009 r., sygn. akt V CSK 447/08, niepubl., lex nr 532152.

11. A. Szpunar, *Wstąpienie ...*, op.cit., s. 43.

1.2. Regres typowy

Ubezpieczyciel, wypłacając odszkodowanie ubezpieczeniowe, wstępuje *ex lege* w prawa zaspokojonego wierzyciela, czyli ubezpieczającego, i jeśli przysługuje roszczenie odszkodowawcze wobec osoby trzeciej, roszczenie to przechodzi na ubezpieczyciela do wysokości wypłaconego przez niego odszkodowania. Z pozoru mogłoby się wydawać, iż regres w ubezpieczeniu OC polega na przejściu na ubezpieczyciela roszczeń poszkodowanego, który otrzymał odszkodowanie ubezpieczeniowe bezpośrednio do swoich rąk, w stosunku do osoby odpowiedzialnej cywilnie, tj. ubezpieczającego. Należy dojść do konkluzji, że tak pojęte roszczenie regresowe nie mogłoby być w ogóle dochodzone przez ubezpieczyciela, ponieważ klóciłoby się to z celem zawartego przez sprawcę ubezpieczenia OC, które miało właśnie uchronić go przed taką ewentualnością. Przepisy prawne mówią bowiem o przejściu na ubezpieczyciela roszczeń ubezpieczającego, który to w wypadku ubezpieczenia OC doznaje jedynie szkody pośredniej polegającej na powstaniu w jego majątku zobowiązań odszkodowawczych, a nie poszkodowanej osoby trzeciej. W takim ujęciu regres w ubezpieczeniu OC stanowi po prostu przejście na ubezpieczyciela roszczeń zwrotnych ubezpieczającego, które temu ostatniemu – po wyrównaniu przez niego szkody – przysługiwałyby wobec innych odpowiedzialnych osób, tj. bezpośrednich sprawców¹². Warto też zwrócić uwagę, że regres nie stanowi samoistnego uprawnienia do żądania zwrotu świadczenia pomiędzy dłużnikami solidarnymi¹³.

Regres typowy występuje też w ubezpieczeniu społecznym. Stwierdza to art. 70 ustawy z dnia 25 czerwca 1999 r. o świadczeniach pieniężnych z ubezpieczenia społecznego w razie choroby i macierzyństwa¹⁴. Przepis ten przewiduje, że Zakład Ubezpieczeń Społecznych oraz płatnik składek mają regres do sprawcy szkody, tj. w postaci wypłaconych kwot zasiłku chorobowego z tytułu niezdolności do pracy, jeśli sprawca wyrządził ją w wyniku umyślnego przestępstwa lub wykroczenia. Warunkiem powstania regresu jest więc nie sam fakt wyrządzenia szkody, ale wyrządzenie jej w wyniku popełnienia umyślnego przestępstwa lub wykroczenia. Jeśli przestępstwo lub wykroczenie popełnione zostanie z winy nieumyślnej – brak jest możliwości wystąpienia z regresem do sprawcy. Regres w tym wypadku obejmuje kwotę wypłaconego zasiłku chorobowego lub świadczenia rehabilitacyjnego¹⁵. W literaturze podkreśla się, że istnieje istotna różnica między konstrukcją wstąpienia w prawa zaspokojenia wierzyciela a roszczeniem regresowym¹⁶.

1.3. Regres nietypowy

Regres nietypowy występuje w niektórych ubezpieczeniach OC (o których szerzej będzie mowa w części 3) i obejmuje sytuacje, w których, najczęściej na podstawie szczególnego przepisu

12. E. Kowalewski, niepublikowana rozprawa doktorska, *Ubezpieczenie odpowiedzialności cywilnej, funkcje i przemiany*, ZP UMK, Toruń 1978, s. 218–226 (za zgodą autora).

13. M. Krajewski, *Ubezpieczenie odpowiedzialności cywilnej według Kodeksu cywilnego*, Wyd. Lex, Warszawa 2011, s. 526.

14. Dz. U. z 2010 r. Nr 77, poz. 512, j.t.

15. A. Rzepecka-Gil, *Ustawa o świadczeniach pieniężnych z ubezpieczenia społecznego w razie choroby i macierzyństwa*, Wyd. Lex, Warszawa 2009, s. 204.

16. S. Grzybowski, *Roszczenia zwrotne w prawie alimentacyjnym a problem nieprzenoszalności roszczeń alimentacyjnych*, NP nr 1/1956, s. 39.

prawnego lub postanowienia o.w.u, ubezpieczyciel, w ściśle oznaczonych wypadkach, a często i rozmiarach, otrzymuje prawo dochodzenia wypłaconego odszkodowania ubezpieczeniowego od ubezpieczonego i ubezpieczającego. W regresie szczególnym zupełnie inaczej przedstawia się sytuacja prawna stron stosunku regresowego. Tutaj nie tylko osoba ubezpieczona, ale osoba trzecia poszkodowana ma dwa roszczenia: do ubezpieczonego – sprawcy szkody oraz do jego ubezpieczyciela. Spełnienie roszczenia przez ubezpieczyciela na rzecz poszkodowanego powoduje powstanie regresu ubezpieczyciela do ubezpieczonego o zwrot wypłaconego poszkodowanemu odszkodowania. W tej formie regresu poszkodowany przyjmuje jak gdyby pozycję quasi-ubezpieczonego, natomiast ubezpieczony pozycję osoby trzeciej odpowiedzialnej za szkodę, która występuje w wypadkach występowania regresu typowego¹⁷.

Źródłem regresu nietypowego są też przepisy o bezpodstawnym wzbogaceniu, gdy ani ustawa, ani umowa stron nie przewidują takiego regresu i nie sposób uznać, aby spełnienie świadczenia przez ubezpieczyciela miało prowadzić do definitywnego zwolnienia z odpowiedzialności osoby objętej ubezpieczeniem. Głównie chodzi o sytuacje, gdy w ubezpieczeniu dobrowolnym, z mocy szczególnego postanowienia umowy, ubezpieczyciel ponosi odpowiedzialność za szkodę wyrządzoną umyślnie, a także przypadek, gdy na podstawie art. 822 § 5 k.c. ubezpieczyciel zobowiązany jest do zaspokojenia bezpośredniego roszczenia poszkodowanego, mimo zwolnienia z obowiązku świadczenia na rzecz ubezpieczonego¹⁸.

Regres nietypowy został unormowany w art. 43 ustawy z dnia 22 maja 2003 r. o ubezpieczeniach obowiązkowych¹⁹, który stanowi, że zakładowi ubezpieczeń przysługuje prawo dochodzenia od kierującego pojazdem mechanicznym zwrotu odszkodowania wypłaconego z tytułu ubezpieczenia OC posiadaczy pojazdów mechanicznych, jeżeli kierujący:

- wyrządził szkodę umyślnie lub w stanie po użyciu alkoholu albo pod wpływem środków odurzających, substancji psychotropowych lub środków zastępczych w rozumieniu przepisów o przeciwdziałaniu narkomanii;
- wszedł w posiadanie pojazdu wskutek popełnienia przestępstwa;
- nie posiadał wymaganych uprawnień do kierowania pojazdem mechanicznym, z wyjątkiem przypadków, gdy chodziło o ratowanie życia ludzkiego lub mienia albo o pościg za osobą podjętą bezpośrednio po popełnieniu przez nią przestępstwa;
- zbiegł z miejsca zdarzenia.

W przypadku ubezpieczenia OC rolnika podstawę prawną regresu nietypowego stanowi przepis art. 58 ustawy o ubezpieczeniach obowiązkowych, zgodnie z którym: zakładowi ubezpieczeń przysługuje uprawnienie do dochodzenia od sprawcy szkody zwrotu odszkodowania wypłaconego z tytułu ubezpieczenia OC rolników, jeżeli wyrządził on szkodę umyślnie lub w stanie po użyciu alkoholu albo pod wpływem środków odurzających, substancji psychotropowych lub środków zastępczych w rozumieniu przepisów o przeciwdziałaniu narkomanii.

Na mocy art. 110 ust. 1 ustawy o ubezpieczeniach obowiązkowych Ubezpieczeniowy Fundusz Gwarancyjny ma prawo dochodzić zwrotu wypłaconych kwot od sprawcy i osoby, która nie dopełniła obowiązku zawarcia umowy ubezpieczenia OC [tj. posiadacza pojazdu mechanicznego albo rolni-

17. T. Sangowski, *Regres...*, op.cit., s. 28–33.

18. M. Krajewski, *Ubezpieczenie odpowiedzialności...*, op.cit., s. 534.

19. Dz. U. z 2013 r., poz. 392.

ka prowadzącego gospodarstwo rolne)²⁰. Brak w przepisach sprecyzowania charakteru wspólnej odpowiedzialności sprawcy szkody i podmiotu zobowiązanego do zawarcia umowy ubezpieczenia. Problem powstać może, gdy kierujący pojazdem i jego posiadacz to dwie różne osoby. Przyjmując, że dochodzi do powstania odpowiedzialności *in solidum*, która dopuszcza analogiczne stosowanie przepisów o zobowiązaniach solidarnych, jeżeli jeden ze współdłużników spełnił świadczenie wobec Funduszu, treść istniejącego między współdłużnikami stosunku prawnego rozstrzyga o tym, czy i w jakich częściach może on żądać zwrotu świadczenia od pozostałych dłużników²¹. Warto zwrócić uwagę, że roszczenie regresowe UFG nie jest tym samym roszczeniem zwrotnym przysługującym ubezpieczycielowi, gdyż UFG nie jest zakładem ubezpieczeń, w związku z tym źródłem tego roszczenia „regresowego” jest szczególny przepis ustawy, a więc art. 110 ust. 1 ustawy o ubezpieczeniach obowiązkowych²².

2. Podmioty regresu nietypowego

2.1. Regredient

Tym terminem należy określić ubezpieczyciela w stosunku regresowym, który ma roszczenie zwrotne wobec odpowiedzialnego cywilnie sprawcy po wypłacie odszkodowania ubezpieczeniowego²³. Warto zauważyć, że w ramach ubezpieczenia odpowiedzialności cywilnej tylko zupełnie wyjątkowo – w celu represji lub prewencji – przyznaje się ubezpieczycielowi roszczenie regresowe wobec ubezpieczającego lub ubezpieczonego²⁴. Dodatkowo należy zauważyć, że suma odszkodowania wypłaconego przez zakład ubezpieczeń odpowiada zakresowi odpowiedzialności osoby, która wyrządziła szkodę. Roszczenie ubezpieczyciela na podstawie art. 828 § 1 k.c. podlega ogólnym zasadom w zakresie rozkładu ciężaru dowodu w procesie²⁵. Podstawienie w stosunku regresowym ubezpieczyciela w miejsce ubezpieczającego nie może pogarszać sytuacji prawnej osoby trzeciej, odpowiedzialnej za wyrządzenie szkody²⁶. Stosowanie regresu ubezpieczeniowego nie ma na celu wyrównania interesów pomiędzy ubezpieczycielem a osobą trzecią odpowiedzialną za wypadek ubezpieczeniowy, ale ma rozstrzygać, czy ubezpieczyciel, czy osoba trzecia ma ostatecznie ponieść szkodę w ubezpieczonym przedmiocie. Ubezpieczyciel nie wyrównuje szkody w pierwszej kolejności, co oznacza, że po wypłacie odszkodowania ubezpieczonemu ma prawo do dochodzenia zwrotu wypłaconego odszkodowania od osoby trzeciej²⁷.

20. E. Kowalewski, D. Fuchs, W.W. Mogiński, M. Serwach, *Prawo ubezpieczeń gospodarczych*, Branta, Bydgoszcz–Toruń 2006, s. 350.

21. S. Rogowski, *Prawo ubezpieczeń, ustawy z komentarzem*, Poltext, Warszawa 2004, s. 416.

22. E. Kowalewski, D. Fuchs, W.W. Mogiński, M. Serwach, *Prawo ...*, op.cit., s. 350.

23. Ibidem, s. 338.

24. Wyrok Sądu Najwyższego z 15 stycznia 2010 r., sygn. akt I CSK 166/09, OSNC 2010/9/122, Biul.SN 2010/5/12, M.Prawn. 2011/9/500–502, LEX nr 578070.

25. Wyrok Sądu Najwyższego z 14 stycznia 2010 r., sygn. akt. IV CSK 300/09, niepubl., LEX nr 677779.

26. J. Kufel, *Ubezpieczenia gospodarcze w orzecznictwie sądowym*, Bydgoszcz–Poznań 2002, s. 176.

27. T. Sangowski, *Zakres stosowania regresu ubezpieczeniowego w zależności od rodzaju oraz stopnia odpowiedzialności osoby zobowiązanej do wyrównania szkody w ubezpieczonym przedmiocie*, Wiadomości Ubezpieczeniowe nr 11, Warszawa 1973, s. 8–9.

2.2. Regresat

Przez to pojęcie należy rozumieć sprawcę, czyli odpowiedzialną cywilnie (bądź na podstawie OC deliktowej lub kontaktowej) osobę trzecią w stosunku regresu²⁸. Jeśli regresat posiada ubezpieczenie OC, regres ubezpieczeniowy ulega automatycznej kasacji; ma to miejsce zwłaszcza wtedy, kiedy w roli regresjenta i ubezpieczyciela OC regresata występuje ten sam zakład²⁹. Należy zauważyć, że do tego podmiotu regresu ma zastosowanie zasada bezwzględnej odpowiedzialności za szkody przez niego zawinione, zwłaszcza z winy kwalifikowanej, w tym też odpowiedzialności za *dolus*, oraz zasada *culpa lata dolo aequiparatur*³⁰. Dodać należy, że do ustalenia zakresu obowiązku naprawienia szkody przez regresata w procesie regresowym stosuje się art. 362 oraz art. 440 k.c., pod warunkiem że między sprawcą a poszkodowanym stosowanie przepisów o miarkowanie odszkodowania było uzasadnione, co sprawia, że zakres roszczenia regresowego może okazać się mniejszy niż kwota wypłaconego odszkodowania ubezpieczeniowego³¹. W odróżnieniu od porozumień „kasujących” (których się nie dochodzi) regresy pomiędzy ubezpieczycielami³² (tzw. *knock for knock*), tj. porozumienia regresowe, zawierane są też pomiędzy zakładem ubezpieczeń a regresatem. Celem porozumienia nie jest „kasacja regresów”, lecz ich usprawnienie oraz uproszczenie i obniżenie kosztów postępowań regresowych, w szczególności sądowych³³.

2.3. Poszkodowany

W znaczeniu prawnym nie musi pokrywać się w konkretnych przypadkach – co do zakresu – z pojęciem poszkodowanego w rozumieniu potocznym. Dotyczy to sytuacji, gdy roszczenie odszkodowawcze przysługuje podmiotowi, który w konkretnym układzie stosunków nie doznał uszczerbku, natomiast osoba w rzeczywistości dotknięta takim uszczerbkiem nie zostaje wyposażona w roszczenie. Użycie terminu szkoda w treści przepisu nie oznacza, że osoba nią dotknięta może domagać się wynagrodzenia strat czy szkód – konieczne jest określenie, jakie inne przesłanki muszą zostać spełnione, aby można było mówić o poszkodowanym w znaczeniu prawnym³⁴.

28. E. Kowalewski, D. Fuchs, W.W. Mogiński, M. Serwach, *Prawo...*, op.cit., s. 338.

29. E. Kowalewski, *Rozwój ubezpieczeń a zmierzch odpowiedzialności deliktowej – iluzja czy rzeczywistość*, (w:) red. M. Nestorowicz, *Czyny niedozwolone w prawie polskim i prawie porównawczym*, Warszawa 2012, s.295.

30. E. Kowalewski, D. Fuchs, W.W. Mogiński, M. Serwach, *Prawo...*, op.cit., s. 340.

31. Ibidem, s. 345.

32. W praktyce porozumienia regresowe to porozumienia firm ubezpieczeniowych zrzeszonych w PIU, polegające na przekazywaniu i rozliczaniu regresów w określony sposób. Klienci zyskują możliwość szybszego odzyskiwania swoich pieniędzy, choć nie dotyczy to ich bezpośrednio. Towarzystwo zyskuje natomiast ujednolicone sposoby rozliczania szkody. Celem porozumienia jest bezproblemowe i szybkie rozliczanie roszczeń regresowych w ubezpieczeniach komunikacyjnych. Rozliczanie małych szkód z porozumienia regresowego w większości następuje w formie elektronicznej. Sprawia to, że ułatwione zadanie z przygotowaniem dokumentów ma zarówno towarzystwo występujące z roszczeniem, jak i rozpatrujące, gdy takie dokumenty uzyska. Porozumienie zakłada minimalną ilość dokumentów do prostych spraw, co przyspiesza rozliczanie.

33. E. Kowalewski, D. Fuchs, W.W. Mogiński, M. Serwach, *Prawo...*, op.cit., s. 348.

34. M. Kaliński, *Szkoda na mieniu i jej naprawienie*, C.H. BECK, Warszawa 2011, s. 68.

Pojęcie poszkodowanego nie zostało zdefiniowane w żadnej ustawie z pakietu czterech ustaw ubezpieczeniowych. Należy podkreślić, iż Insurance Restatement ma stanowić, zgodnie z założeniami, model dla prawodawcy europejskiego oraz, co równie istotne, dla legislatorów w poszczególnych państwach członkowskich, a także pełnić rolę punktu odniesienia dla przedsięwzięć podejmowanych przez europejski rynek ubezpieczeniowy w celu ujednoczenia stosowanych w obrocie warunków ubezpieczeń. Jako imperatyw, który ma zostać zrealizowany za pomocą Insurance Restatement i niewątpliwie rzutuje zarówno na konstrukcję klauzul, jak i na ich treść, jest traktowany postulat zapewnienia w skali całej Europy jednolitej ochrony ubezpieczającemu, ubezpieczonemu lub uprawnionemu do świadczeń z umowy ubezpieczenia, jak i ochrony interesu publicznego, co dotychczas spełniono w ograniczonym zakresie. Tym samym doświadczenie Insurance Restatement jak najbardziej może stanowić punkt odniesienia zarówno do ewentualnej realizacji postulatów *de lege ferenda* wobec aktualnie obowiązującej treści Kodeksu cywilnego, jak też niezbędną inspirację dla twórców koncepcji polskiego Kodeksu ubezpieczeń³⁵. W Restatement of European Insurance Contract Law, w art. 1:202, stwierdza się, że „poszkodowanym” jest w ramach ubezpieczenia odpowiedzialności cywilnej osoba, za której śmierć, krzywdę lub inny uszczerbek w dobrach chronionych odpowiedzialny jest ubezpieczony³⁶. Warto też zauważyć, iż stosunek odszkodowawczy ma charakter obligacyjny, a jego podmiotami są dłużnik i wierzyciel. Na krytyczną ocenę zasługuje stanowisko prowadzące do przekreślenia tej cechy przez uznanie, iż każdy doczesny podmiot uprawniony do dobra dotkniętego uszczerbkiem staje się *ipso iure* poszkodowanym. Prowadziłoby to do urzeczowienia się stosunku odszkodowawczego, a utrudniłoby określenie zakresu odpowiedzialności, zmuszając do bezpodstawnego stosowania obiektywnej metody ustalania rozmiarów szkody³⁷.

3. Funkcje OC a regres ubezpieczeniowy

Ubezpieczenie OC jest przydatne z punktu widzenia zagrożonym ryzykiem odpowiedzialności sprawców, ale także poszkodowanych, którym zapewnia się gwarancję pokrycia doznanej szkody. Do dziś trwa proces naginania omawianego ubezpieczenia do idei ochrony poszkodowanego. Wprowadzenie ubezpieczeń obowiązkowych, stworzenie na rzecz poszkodowanych różnych środków prawnych mających zagwarantować im wyłączność do świadczenia z tytułu ubezpieczenia OC, wraz z przyznaniem im bezpośredniego roszczenia odszkodowawczego wobec zakładu ubezpieczeń tzw. *actio directa*, to jeden z niewielu przykładów owego procesu. Można nawet niekiedy dostrzec, że prawo poszkodowanej osoby trzeciej do świadczenia ubezpieczeniowego staje się silniejsze aniżeli odpowiednie prawo do ochrony ubezpieczeniowej po stronie ubezpieczającego. Świadczy to nie tylko o radykalnej przemianie funkcjonalnej ubezpieczenia OC, ale wręcz o jego daleko idącej deformacji, jako instrumentu mającego według pierwotnych założeń chronić odpowiedzialnych cywilnie sprawców szkód³⁸.

35. D. Fuchs, *Restatement of European Insurance Contract Law a koncepcja polskiego kodeksu ubezpieczeń*, (w): E. Kowalewski, *O potrzebie polskiego kodeksu ubezpieczeń*, TNOiK, Toruń 2009, s. 131.

36. Źródło: www.restatement.info.

37. M. Kaliński, *Szkoda*..., op.cit., s. 63.

38. E. Kowalewski, *Wpływ ubezpieczenia odpowiedzialności cywilnej na odpowiedzialność z tytułu czynów niedozwolonych*, Acta Universitatis Nicolai Copernici 1988, zeszyt 181, s. 76–79.

Zgodnie z teorią, że stosowanie regresu ubezpieczeniowego nie ma na celu wyrównania interesów między ubezpieczycielem a osobą trzecią odpowiedzialną za wypadek ubezpieczeniowy, ale rozstrzygnięcie, czy ubezpieczyciel, czy też osoba trzecia ma ostatecznie wyrównać szkodę w ubezpieczonym przedmiocie³⁹ – analogicznie powinno być też w regresie szczególnym, bo z samej istoty prawa regresu w ubezpieczeniach wynika, że nie można domagać się od odpowiedzialnej osoby trzeciej więcej, niż byłaby ona zobowiązana świadczyć ubezpieczonemu. Wysokość odszkodowania osoby trzeciej odpowiedzialnej za szkodę w ubezpieczonym przedmiocie nie może zależeć od tego, czy poszkodowany był, czy nie był ubezpieczony, i dlatego odszkodowanie, jakie może być zasądzone w procesie odszkodowawczym, jest ostateczną granicą jej odpowiedzialności⁴⁰.

Podstawową funkcją ubezpieczenia OC jest ochrona majątkowych interesów ubezpieczającego, która ma chronić ewentualnie jego majątek, kiedy stanie się on sprawcą szkody. Drugą podstawową funkcją ubezpieczenia OC jest zagwarantowanie poszkodowanemu należnej mu kompensacji. Tradycyjna odpowiedzialność sprawcza praktycznie nie zapewnia poszkodowanemu nic więcej poza ekspektatywą pokrycia szkody. Ubezpieczenie OC jest instrumentem, który daje poszkodowanemu nie tylko ekspektatywę, ale wręcz – przy założeniu realności ochrony ubezpieczeniowej – pewność indemnizacji, tj. wynagrodzenia strat i szkód w każdym uzasadnionym prawnie przypadku. Gwarantem tej pewności jest zawsze zakład ubezpieczeń. Funkcja ubezpieczenia OC polega nie na zwolnieniu ubezpieczonego sprawcy szkody od obowiązku zapłaty odszkodowania, lecz na tym, iż sprawca taki, wnosząc odpowiednie składki na ubezpieczenie OC, stwarza realne możliwości pokrycia szkód wyrządzonych przez siebie w przyszłości osobom trzecim⁴¹.

Należy też się zgodzić, że funkcjonowanie regresu nietypowego w ubezpieczeniu OC jest przykładem ścisłego powiązania odpowiedzialności sprawcy za wyrządzone szkody z odpowiedzialnością gwarancyjno-repartycyjną ubezpieczyciela, ale też dobitnym przykładem funkcjonalnej przemiany w ubezpieczeniu OC. To właśnie poszkodowany – osoba trzecia – uzyskuje wynagrodzenie doznanej szkody wprawdzie od ubezpieczyciela, lecz kosztem ubezpieczonego sprawcy szkody, ponieważ ten ostatni odprowadzał składki, aby uniknąć uszczerbku majątkowego wynikającego z odpowiedzialności cywilnej. Ponadto regres szczególny poza funkcją represyjną i wychowawczo-prewencyjną odpowiedzialności cywilnej spełnia też ważną rolę „regulatora praworządności” danego systemu odszkodowawczego, objawiającą się tym, iż chroni interesy ubezpieczyciela w wypadkach, gdy postępowanie ubezpieczonych było niezgodne ze ściśle określonymi warunkami przedumownymi lub umownymi danego stosunku ubezpieczenia OC⁴². Jedną z fundamentalnych funkcji regresu ubezpieczeniowego jest funkcja kompensacyjna, która działa w zupełnie innym kierunku niż funkcja kompensacyjna ubezpieczeń (która skupia się wyłącznie na repartycji zgromadzonego przez wspólnotę ubezpieczeniową funduszu ubezpieczeniowego, na rzecz dotkniętych zdarzeniem losowym członków tej wspólnoty). Kompensacja regresowa polega na rewindykowaniu wypłaconych odszkodowań ubezpieczeniowych za daną szkodę w ubezpieczonym przedmiocie, co sprawia, że szkoda nie zostaje rozłożona na ogół uczestników

39. T. Sangowski, *Regres ubezpieczeniowy i jego finansowe znaczenie w systemie ubezpieczeń gospodarczych*, PWN, Poznań 1973, s. 74–122.

40. T. Sangowski, *Regres...*, op.cit., s. 135.

41. E. Kowalewski, *Ubezpieczenie odpowiedzialności cywilnej*, ZP UMK, Toruń 1981, s. 67–71.

42. T. Sangowski, *Regres...*, op.cit., s. 151–152.

wspólnoty ubezpieczeniowej, lecz zostaje pokryta w części lub w całości przez poszczególne osoby odpowiedzialne za wyrządzenie szkody⁴³.

W literaturze uważa się regres nietypowy za instrument, dzięki któremu istnieje możliwość rozszerzenia zakresu odpowiedzialności ubezpieczycieli wobec poszkodowanych bez uszczerbku dla podstawowych założeń aksjologicznych systemu prawnego, ale też w sytuacji, gdy szkoda została wyrządzona umyślnie oraz w innych sytuacjach – staje się on ograniczeniem ubezpieczeń OC posiadaczy pojazdów i OC rolników⁴⁴ oraz innych ubezpieczeń.

W związku z powyższym należy zgodzić się z E. Kowalewskim, który twierdzi, że zapewnienie poszkodowanemu kompensacji poniesionej szkody przez ubezpieczenie, niezależnie od tego, czy ktoś za nią odpowiada cywilnie, czy nie, spowodowałoby ogólny spadek zainteresowania poszkodowanych dochodzeniem roszczeń odszkodowawczych z tytułu odpowiedzialności cywilnej, jeżeli szkoda jest jednocześnie objęta ubezpieczeniem. Nawet wtedy, gdy ubezpieczenie nie kompensuje pełnych strat, odpowiedzialność cywilna sprawcy traci stopniowo na znaczeniu, ponieważ poszkodowani z reguły zadowolają się łatwiejszym do uzyskania odszkodowaniem ubezpieczeniowym. Ta orientacja ubezpieczeniowa znalazła swoją formalną podstawę we współczesnych systemach prawa odszkodowawczego w tzw. zasadzie priorytetu świadczenia ubezpieczeniowego. Pozwala ona poszkodowanemu dokonać wyboru między odszkodowaniem ubezpieczeniowym a odszkodowaniem cywilnoprawnym od sprawcy szkody; z uwagi na atrakcyjność kompensacji ubezpieczeniowej wybór tytułu prawnego jest z góry przesądzony. Nie oznacza to wprawdzie eliminacji indywidualnej odpowiedzialności sprawcy, ponieważ na miejsce roszczeń poszkodowanego wchodzi roszczenia regresowe ubezpieczyciela do osoby odpowiedzialnej cywilnie, co prowadzi tak naprawdę do zupełnie nowego zjawiska, które w literaturze określa się jako zanik regresu ubezpieczeniowego⁴⁵, zarówno typowego, jak i nietypowego.

4. Wina umyślna

Zakładowi ubezpieczeń oraz Ubezpieczeniowemu Funduszowi Gwarancyjnemu przysługuje prawo dochodzenia od kierującego pojazdem mechanicznym zwrotu odszkodowania wypłaconego z tytułu ubezpieczenia OC posiadaczy pojazdów mechanicznych, jeżeli kierujący wyrządził szkodę umyślnie, w stanie po użyciu alkoholu lub w stanie nietrzeźwości albo po użyciu środków odurzających, substancji psychotropowych lub środków zastępczych w rozumieniu przepisów o przeciwdziałaniu narkomanii. Fundamentalne znaczenie dla regresu nietypowego ma więc wina umyślna.

Warto na wstępie podkreślić, że art. 827 § 1 k.c. uwalnia ubezpieczyciela od odpowiedzialności w razie umyślnego wyrządzenia szkody, a nie w razie wyrządzenia szkody z winy umyślnej. Różnica polega na tym, że nie każde umyślne wyrządzenie szkody osobie trzeciej jest zarazem zachowaniem bezprawnym. Ponieważ zaś bezprawność stanowi konieczną przesłankę winy, nie każda umyślność oznacza zarazem winę umyślną. W odniesieniu do ubezpieczenia OC rozróżnienie między szkodą wyrządzoną umyślnie a szkodą wyrządzoną z winy umyślnej ma już inne znacze-

43. T. Sangowski, *Finansowe znaczenie regresu ubezpieczeniowego*, Studia Ubezpieczeniowe, t. I, PWN, Poznań 1971, s. 244.

44. M. Orlicki, *Ubezpieczenia obowiązkowe*, Wyd. Lex, Warszawa 2011, s. 414–415.

45. E. Kowalewski, *Rozwój ubezpieczeń...*, op.cit., s. 294–295.

nie. Celowe wyrządzenie drugiemu szkody jest na ogół zachowaniem bezprawnym⁴⁶. W ramach winy wyróżnić można, gdy chodzi o stosunek sprawcy do czynu – zaawansowaną formę winy, jaką jest wina umyślna. Występuje w dwóch odmianach, jako zamiaru bezpośredniego i ewentualnego. Rozróżnienie to pozostaje tak naprawdę irrelevantne na gruncie odpowiedzialności cywilnej, posługiwanie się nim jest przydatne ze względu na jasne sprecyzowanie kryteriów, którymi ustala się, czy mamy do czynienia z winą umyślną. Zamiar bezpośredni, tzw. *dolus directus*, polega na tym, że sprawca chce popełnienia przestępstwa, a z kolei *dolus eventualis* jest popełniony w zamiarze ewentualnym, jeżeli sprawca możliwości jego popełnienia przewiduje to i na to się godzi⁴⁷.

Analizując brzmienie art. 827 § 1 k.c., należy zauważyć, że przepis ten nie jest jednoznaczny. Pozwala na przyjęcie jednej z dwóch interpretacji: zawężającej sferę braku odpowiedzialności ubezpieczyciela tylko do przypadku szkody wyrządzonej z winy umyślnej ubezpieczającego, jak i też ubezpieczonego, lub rozszerzającej, pozwalającej stronom na określenie, na podstawie zasady swobody umów, katalogu osób, za których działania lub zaniechania ubezpieczający ponosi odpowiedzialność. W tej ostatniej sytuacji, nazywanej potocznie klauzulą reprezentantów, istnieje realne zagrożenie, że zakres podmiotowy osób, których wina umyślna zrównana jest w skutkach prawnych z winą umyślną samego ubezpieczającego, może być dosyć obszerny. Wydaje się, że biorąc pod uwagę motywy wprowadzenia art. 827 § 1 k.c., można bez zarzutu popełnienia błędu stwierdzić, że omawiany przepis wyznacza granice „ubezpieczalności” ryzyka, przewidując pewien szczególny kontratyp wypadku ubezpieczeniowego. W sytuacji, gdy strony nie wprowadzą jakiegokolwiek zastrzeżenia w tym względzie, ubezpieczyciel nie ponosi odpowiedzialności tylko w przypadku winy umyślnej ubezpieczającego. Przy definiowaniu ubezpieczającego mogą być stosowane ogólnie przyjęte zasady, w szczególności wina umyślna ubezpieczającego będącego osobą prawną może być utożsamiana z winą umyślną osoby lub osób będących jej organem, jak stanowi to art. 38 k.c.⁴⁸.

Przyjmuje się w doktrynie, że między rozmyślnym działaniem sprawcy a szkodą musi zachodzić adekwatny związek przyczynowy⁴⁹. Związek przyczynowy ustawodawca określił w art. 361 § 1 k.c. jako element odpowiedzialności odszkodowawczej. W judykaturze i doktrynie powszechnie przyjmuje się, że przepis niniejszy należy uznać za odwołanie się do teorii adekwatnego związku przyczynowego, która odpowiedzialnością podmiotu obejmuje jedynie zwykłe (regularne) następstwa danej przyczyny. Ustawodawca realizuje tę koncepcję, stanowiąc, że zobowiązany do odszkodowania ponosi odpowiedzialność tylko za normalne następstwa działania lub zaniechania, z którego szkoda wynikła. Związek przyczynowy pełni dwie funkcje. Po pierwsze, pozwala przypisać odpowiedzialność za szkodę podmiotowi, który jej nie poniósł. Po drugie, określa zakres odpowiedzialności dłużnika za szkodę doznaną przez poszkodowanego, wskazując uszczerbek podlegający naprawieniu⁵⁰. Ustalenie winy kierującego oraz jej stopnia ma istotne

46. M. Krajewski, *Ubezpieczenie odpowiedzialności cywilnej według kodeksu cywilnego*, Wyd. Lex, Warszawa 2011, s. 175.

47. M. Kaliński, *Szkoda...*, op.cit., s. 102.

48. M. Serwach, *Pojęcie winy w stosunkach ubezpieczeniowych*, Wiadomości Ubezpieczeniowe nr 4, Warszawa 2009, s. 132–133.

49. D. Maśniak, *Komentarz do art. 43 ustawy o ubezpieczeniach obowiązkowych, Ubezpieczeniowym Funduszu Gwarancyjnym i Polskim Biurze Ubezpieczycieli Komunikacyjnych*, wersja: LEX, 2009.

50. A. Koch, *Metodologiczne zagadnienia związku przyczynowego w prawie cywilnym*, Wyd. Naukowe Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza, Poznań 1975, s. 50–62.

znaczenie dla ustalenia ewentualnych roszczeń regresowych zakładu ubezpieczeń. Ze względu na interes poszkodowanego zakład ubezpieczeń wypłaca odszkodowanie nawet wtedy, gdy kierującemu, który spowodował szkodę⁵¹, można zarzucić umyślność, rażące niedbalstwo, popełnienie przestępstwa⁵².

5. Rażące niedbalstwo

Kodeks cywilny nie zawiera także ustawowej definicji wypadku ubezpieczeniowego. Wypadek ubezpieczeniowy wiąże się ściśle z pojęciem zdarzenia losowego. Pojęcie zdarzenia losowego zostało ustawowo zdefiniowane w art. 2 pkt 18 ustawy z 2003 r. o działalności ubezpieczeniowej jako niezależne od woli ubezpieczającego zdarzenie przyszłe i niepewne, którego nastąpienie powoduje uszczerbek w dobrach osobistych lub w dobrach majątkowych albo zwiększenie potrzeb majątkowych po stronie ubezpieczającego lub innej osoby objętej ochroną ubezpieczeniową. Wynika stąd, że chodzi tu o takie zdarzenie, które następuje wbrew lub przynajmniej niezależnie od woli ubezpieczającego, a w każdym razie bez jego winy umyślnej. Tymczasem zgodnie z art. 9 ust. 2 ustawy z 2003 r. o ubezpieczeniach obowiązkowych umowa ubezpieczenia obowiązkowego odpowiedzialności cywilnej posiadacza pojazdu obejmuje również szkody wyrządzone umyślnie lub w wyniku rażącego niedbalstwa ubezpieczającego lub osoby, za którą ponosi on odpowiedzialność. Zakładowi ubezpieczeń przysługuje jednak wówczas prawo dochodzenia od kierującego pojazdem mechanicznym zwrotu odszkodowania wypłaconego z tytułu ubezpieczenia OC posiadacza pojazdu⁵³.

Zakres odpowiedzialności zakładu ubezpieczeń przy ubezpieczeniach obowiązkowych OC został określony dosyć szeroko, gdyż obejmuje też szkody wyrządzone w wyniku rażącego niedbalstwa zarówno przez ubezpieczającego, jak też przez osoby, za które ponosi on odpowiedzialność. Roszczenia poszkodowanego nie mogą być oddalone lub pomniejszone przez okoliczności, na których zaistnienie nie posiada on żadnego wpływu. Odpowiedzialność zakładu ubezpieczeń za szkody wyrządzone umyślnie jest ograniczona do ubezpieczenia posiadaczy pojazdów mechanicznych oraz rolników, ponieważ w tych wypadkach zakład ubezpieczeń będzie mógł poszukiwać zwrotu wypłaconego świadczenia na podstawie regresu nietypowego⁵⁴.

Źródłem regresu nietypowego nie jest art. 828 k.c., lecz przepis szczególny, chociażby art. 11 ust. 3 ustawy o ubezpieczeniach obowiązkowych⁵⁵, który stanowi, że zakładowi ubezpieczeń oraz Ubezpieczeniowemu Funduszowi Gwarancyjnemu, w przypadkach określonych w art. 98 ust. 2 pkt 1, przysługuje prawo dochodzenia od ubezpieczonego lub osób, za które ponosi on odpowiedzialność, zwrotu wypłaconego z tytułu ubezpieczeń obowiązkowych, o których mowa w art. 4

51. Żaden przepis prawny nie zawiera definicji szkody, wydaje się, że nie ma różnic w treści pojęciowej między szkodą w rozumieniu ogólnego prawa odszkodowawczego i prawa ubezpieczeniowego. W. Warkała, *Odpowiedzialność odszkodowawcza*, PWN, Warszawa 1972, s. 123–134.

52. D. Maśniak, *Komentarz do art. 43...*, op.cit.

53. P. Buczoń, *Odpowiedzialność cywilna uczestników wypadku komunikacyjnego*, Wyd. Lex, Warszawa 2008, s. 149.

54. J. Miaskowski, K. Niezgodą, P. Skawiński, *Ustawa o ubezpieczeniach obowiązkowych, Ubezpieczeniowym Funduszu Gwarancyjnym i Polskim Biurze Ubezpieczycieli Komunikacyjnych*, C.H. BECK, Warszawa 2012, s. 76.

55. E. Kowalewski, D. Fuchs, W.W. Mogiński, M. Serwach, *Prawo...*, op.cit., s. 343.

pkt 4⁵⁶, odszkodowania za szkody określone w ust. 2, a także w przypadku, jeżeli szkoda została wyrządzona przez ubezpieczonego lub osoby, za które ponosi on odpowiedzialność, w stanie po użyciu alkoholu lub w stanie nietrzeźwości albo po użyciu środków odurzających, substancji psychotropowych lub środków zastępczych w rozumieniu przepisów o przeciwdziałaniu narkomanii. Zawężenie dotychczasowego zakresu odpowiedzialności ubezpieczyciela może znaleźć pewne uzasadnienie, jak też wprowadzenie regresu szczególnego w razie wyrządzenia szkody na skutek rażącego niedbalstwa, ale na zasadzie odpowiedzialności kontraktowej, i też powinny być objęte poza ubezpieczeniami obowiązkowymi posiadaczy pojazdów mechanicznych oraz rolników inne ubezpieczenia bez tzw. zawodowych. Moim zdaniem nie stoi nic na przeszkodzie, aby regres nietypowy mógł występować i być stosowany wśród ubezpieczycieli w ubezpieczeniach OC też dobrowolnych, pod warunkiem że ubezpieczyciel zawrze w o.w.u. zapis w jakich przypadkach będzie mógł wystąpić do ubezpieczonego z roszczeniem zwrotnym, i nie będą to zapisy sprzeczne z obowiązującymi przepisami. Ponadto stwierdza się, że postanowienia o.w.u. nie mogą stanowić wystarczającej podstawy do odmowy wypłaty odszkodowania ze strony ubezpieczyciela, jeżeli niewykonanie przez ubezpieczającego któregoś z obowiązków określonych w o.w.u. nie stanowi jednocześnie z jego strony rażącego niedbalstwa w wykonaniu tego obowiązku⁵⁷.

4. Zaspokajanie roszczeń regresowych na tle przepisów Unii Europejskiej

W związku z powyższym należy stwierdzić, że nie tylko ustawodawstwo krajowe odnosi się do zaspokajania roszczeń z tytułu ubezpieczeń obowiązkowych, ale też ustawodawstwo Unii Europejskiej. Warto zwrócić uwagę, że wprowadzenie roszczenia zwrotnego zakładu ubezpieczeń wobec sprawcy szkody pozostaje w związku z zapewnieniem poszkodowanemu szerszej ochrony niż ta, która przysługuje ubezpieczonemu. Regres nietypowy przysługuje ubezpieczycielowi w przypadkach, w których uprawnienia poszkodowanej osoby trzeciej z tytułu ubezpieczenia komunikacyjnego OC są silniejsze od uprawnień ubezpieczającego. Jak podkreśla się w doktrynie, regres ten jest „korelatem szeroko zakreślonej odpowiedzialności gwarancyjnej ubezpieczyciela”; zakład ubezpieczeń obowiązany jest bowiem zaspokoić roszczenia poszkodowanego zarówno w sytuacji, w której odpowiedzialnemu cywilnie ubezpieczonemu przysługuje ochrona ubezpieczeniowa, jak i wówczas, gdy tak nie jest. W tym drugim przypadku ubezpieczyciel niejako „wyręcza” ubezpieczonego w zapłacie odszkodowania, a szczególnie przepis ustawy daje mu prawo do dochodzenia od niego zwrotu wypłaconej kwoty⁵⁸. Przepisy dyrektyw unijnych kładą akcent na ochronę przede wszystkim poszkodowanych.

Dyrektywa komunikacyjna 90/232/EWG Rady z dnia 14 maja 1990 r. w art. 4 obligowała państwa członkowskie do wyznaczenia strony odpowiedzialnej w pierwszej instancji za wypłacenie odszkodowania w przypadku wystąpienia negatywnego sporu kompetencyjnego między zakładem

56. Dotyczy to ubezpieczeń obowiązkowych, o których mówią przepisy szczególne takich ustaw, jak np. ustawa o podpisie elektronicznym art. 10 ust. 1 pkt 4 Dz. U. 2013, poz. 262, j.t., ustawa o działalności leczniczej art. 17 ust. 1 pkt 4, art. 18 ust. 1 pkt 5, art. 19 ust. 1 pkt 7 Dz. U. 2013, poz. 217, j.t., ustawa prawo atomowe art. 103 ust. 1 Dz. U. 2012, poz. 264 j.t., ustawa o komornikach sądowych i egzekucji art. 24 ust 1 Dz. U. 2011 Nr 231, poz. 1376, j.t., i inne.

57. Wyrok Sądu Apelacyjnego w Gdańsku z 6 listopada 1992 roku, sygn. akt I ACr 457/92, publ. OSA 1993, nr 3, poz. 20.

58. K. Ludwichowska, *Odpowiedzialność cywilna i ubezpieczeniowa za wypadki samochodowe*, TNOiK, Toruń 2008, s. 312.

ubezpieczeń a funduszem gwarancyjnym, tj. instytucją wypłacającą odszkodowanie za szkody wyrządzone przez pojazd nieubezpieczony lub niezidentyfikowany.

W praktyce istniała możliwość wystąpienia negatywnego sporu kompetencyjnego między zakładem ubezpieczeń a funduszem gwarancyjnym. Do takiego sporu mogło dojść w sytuacji, kiedy w trakcie postępowania przed funduszem gwarancyjnym nastąpiła identyfikacja pojazdu, który spowodował wypadek. W związku z taką sytuacją fundusz gwarancyjny uznał się za niewłaściwy do rozpatrzenia sprawy i przekazał ją zakładowi ubezpieczeń, który również mógł nie uznać swoich kompetencji. Taka sytuacja byłaby niekorzystna dla poszkodowanego i znacznie opóźniałaby otrzymanie przez niego odszkodowania. W polskim prawodawstwie problem negatywnego sporu kompetencyjnego między zakładem ubezpieczeń a UFG rozwiązuje art. 14 ust. 4 ustawy z 2003 r. o ubezpieczeniach obowiązkowych. Przepis ten stanowi, że jeżeli w terminie określonym w art. 14 ust. 1 albo 2 zakład ubezpieczeń nie ustali ważności umowy ubezpieczenia obowiązkowego, o którym mowa w art. 4 pkt 1 i 2, osoby odpowiedzialnej za szkodę, właściwy do wypłaty odszkodowania jest UFG, który w razie ewentualnego późniejszego ustalenia odpowiedzialności zakładu ubezpieczeń ma do tego zakładu roszczenie regresowe. Sformułowanie art. 14 ust. 4 nie jest dość precyzyjne. Sformułowanie „nieustalenie ważności umowy ubezpieczenia OC osoby odpowiedzialnej za szkodę” przez zakład ubezpieczeń obejmuje zarówno sytuacje, w których szkodę spowodował pojazd nieubezpieczony, jak i wypadki wyrządzenia szkody przez pojazd niezidentyfikowany. Skoro nie jest możliwe ustalenie osoby odpowiedzialnej za szkodę, to tym bardziej nie da się ustalić ważności umowy ubezpieczenia OC. W omawianej sytuacji chodzi nie tyle o ustalenie ważności umowy, ile raczej o stwierdzenie jej istnienia lub nieistnienia⁵⁹.

Celem czwartej dyrektywy komunikacyjnej 2000/26/WE z dnia 16 maja 2000 r. było ułatwienie dochodzenia roszczeń odszkodowawczych z obowiązkowego ubezpieczenia OC posiadaczy pojazdów przez osoby, które zostały poszkodowane w wypadkach komunikacyjnych poza krajem, w którym na stałe mieszkają⁶⁰. Stronie pokrzywdzonej przysługiwało bezpośrednie prawo pozwania zakładu ubezpieczeń ubezpieczającego osobę odpowiedzialną w zakresie odpowiedzialności cywilnej, dodatkowo poszkodowany mógł skorzystać z przedstawiciela, który odpowiada za rozpatrzenie i zaspokojenie roszczeń będących wynikiem wypadku. Dyrektywa narzucała też państwom członkowskim ustanowienie organu odszkodowawczego, który jest odpowiedzialny za zapewnienie odszkodowań stronom poszkodowanym. Organ odszkodowawczy, który wypłacił odszkodowanie stronie poszkodowanej w państwie członkowskim jej miejsca zamieszkania, uprawniony jest do domagania się zwrotu wypłaconej sumy jako odszkodowania ze strony organu odszkodowawczego w państwie członkowskim, w którym zarejestrowane jest przedsiębiorstwo ubezpieczeniowe, które wystawiło polisę, ponadto ten ostatni organ następnie dysponuje subrogacją strony poszkodowanej w jej prawach przeciwko osobie, która spowodowała wypadek, lub zakładowi ubezpieczeń w zakresie, w jakim organ odszkodowawczy w państwie członkowskim miejsca zamieszkania strony poszkodowanej zapewnił odszkodowanie za poniesioną stratę lub szkodę. Każde państwo członkowskie zobowiązane jest do uznania tej subrogacji przewidzianej przepisami dowolnego innego państwa członkowskiego.

59. K. Ludwichowska, *Dostosowanie prawa polskiego do europejskich standardów w zakresie ubezpieczenia OC posiadaczy pojazdów mechanicznych*, Zeszyty Prawnicze Uniwersytetu Kardynała Stefana Wyszyńskiego 4.2/2004, s. 120–125.

60. M. Orlicki, *Ubezpieczenia...*, op.cit., s. 304.

W piątej dyrektywie z dnia 11 maja 2005 r., 2005/14/WE prawodawca unijny potwierdził, że w każdym z państw członkowskich powinny być zastosowane wszelkie właściwe środki dla objęcia obowiązkiem ubezpieczenia odpowiedzialności cywilnej posiadaczy wszystkich pojazdów. Dostrzeżono też konieczność zapewnienia ochrony przed skutkami szkód wyrządzonych przez pojazdy zwolnione z obowiązku ubezpieczenia nie tylko wówczas, gdy szkody te powstają w innym państwie członkowskim, ale również wówczas, gdy powstają one w państwie członkowskim, w którym pojazdy te mają zwykłe miejsce postoju. Dlatego piąta dyrektywa nałożyła na państwa członkowskie obowiązek podjęcia stosownych działań dla zapewnienia wypłaty odszkodowania za szkodę na mieniu i szkodę na osobie, spowodowaną przez ruch pojazdów należących do osób zwolnionych z obowiązku ubezpieczenia OC, zarówno wówczas, gdy szkoda została spowodowana na terytorium państwa zwalniającego, jak i wówczas, gdy miała ona miejsce na terytorium któregośkolwiek z pozostałych państw członkowskich. Obligatoryjnie rozszerzyła zakres obowiązków funduszy gwarancyjnych w poszczególnych państwach członkowskich, gdy chodzi o wypłatę odszkodowania za szkodę w mieniu, która została wyrządzona w okolicznościach uzasadniających odpowiedzialność cywilną posiadacza pojazdu lub kierującego pojazdem mechanicznym, a nie ustalono ich tożsamości⁶¹.

Podsumowanie

Regulacje prawne regresu nietypowego w obowiązkowych ubezpieczeniach oraz prawie ubezpieczeniowym mają szczególne znaczenie. Roszczenia regresowe ubezpieczycieli są zazwyczaj bardziej skuteczne i egzekwowane przez zakłady ubezpieczeń z dużo większą determinacją niż w przypadkach dochodzenia roszczeń odszkodowawczych przez osoby poszkodowane i kancelarie odszkodowawcze. Coraz częściej dostrzega się zmierzch regresu ubezpieczeniowego na poczet prawa odszkodowawczego. Przyczyną tego stanu są luki prawne, odchodzenie od funkcji ubezpieczeń OC i natury tego ubezpieczenia zarówno w literaturze, jak i w praktyce, pojawiające się nowe ustawy dotyczące ubezpieczeń obowiązkowych. Często też dochodzi do sytuacji, gdy ubezpieczyciel w umowie ubezpieczenia zrzeka się regresu – co jest w większości wypadków nieuzasadnione. Pojawiające się krytyczne oceny aktualnego stanu prawnego ubezpieczeń obowiązkowych w Polsce są jak najbardziej zasadne. Potrzebna jest zatem reforma, w tym też uregulowań regresu typowego i nietypowego.

Wykaz źródeł

- Gniewek E., *Kodeks cywilny. Komentarz*, Warszawa 2008, wersja Legalis.
Bieniek G., *Roszczenie regresowe zakładu pracy wobec pracownika*, PWN, Warszawa 1978.
Bucoń P., *Odpowiedzialność cywilna uczestników wypadku komunikacyjnego*, Wyd. Lex, Warszawa 2008.
Fuchs D., *Restatement of European Insurance Contract Law a koncepcja polskiego kodeksu ubezpieczeń*, (w): Kowalewski E., *O potrzebie polskiego kodeksu ubezpieczeń*, TNOiK, Toruń 2009.

61. Ibidem, s. 305–308.

- Grzybowski S., *Roszczenia zwrotne w prawie alimentacyjnym a problem nieprzenoszalności roszczeń alimentacyjnych*, NP 1956.
- Kaliński M., *Szkoda na mieniu i jej naprawienie*, C.H. Beck, Warszawa 2011.
- Koch A., *Metodologiczne zagadnienia związku przyczynowego w prawie cywilnym*, Wyd. Naukowe Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza, Poznań 1975.
- Kolańczyk K., *Prawo rzymskie*, Lexis Nexis, Warszawa 2001.
- Kowalewski E., niepublikowana rozprawa doktorska *Ubezpieczenie odpowiedzialności cywilnej, funkcje i przemiany*, Toruń 1978.
- Kowalewski E., *Ubezpieczenie odpowiedzialności cywilnej*, ZP UMK, Toruń 1981.
- Kowalewski E., *Wpływ ubezpieczenia odpowiedzialności cywilnej na odpowiedzialność z tytułu czynów niedozwolonych*, Acta Universitatis Nicolai Copernici 1988, zeszyt 181.
- Kowalewski E., Fuchs D., Mogiński W.W., Serwach M., *Prawo ubezpieczeń gospodarczych*, Branta, Bydgoszcz–Toruń 2006.
- Kowalewski E., *Rozwój ubezpieczeń a zmierzch odpowiedzialności deliktowej – iluzja czy rzeczywistość*, [w:] red. Nestorowicz M., *Czyny niedozwolone w prawie polskim i prawie porównawczym*, Wyd. Lex, Warszawa 2012.
- Krajewski M., *Ubezpieczenie odpowiedzialności cywilnej według kodeksu cywilnego*, Wyd. Lex, Warszawa 2011.
- Kufel J., *Ubezpieczenia gospodarcze w orzecznictwie sądowym*, Branta, Bydgoszcz–Poznań 2002.
- Litewski W., *Rzymskie prawo prywatne*, PWN, Warszawa 1999.
- Ludwichowska K., *Dostosowanie prawa polskiego do europejskich standardów w zakresie ubezpieczenia OC posiadaczy pojazdów mechanicznych*, Zeszyty Prawnicze Uniwersytetu Kardynała Stefana Wyszyńskiego 4.2/2004.
- Ludwichowska K., *Odpowiedzialność cywilna i ubezpieczeniowa za wypadki samochodowe*, TNOiK, Toruń 2008.
- Łętowska E., [w:] *System prawa cywilnego*, t. III, cz. 1, C.H. Beck, Warszawa 2006.
- Maśniak D., *Komentarz do art. 43 ustawy o ubezpieczeniach obowiązkowych, Ubezpieczeniowym Funduszu Gwarancyjnym i Polskim Biurze Ubezpieczycieli Komunikacyjnych*, wersja: LEX, 2009.
- Miaskowski J., Niezgoda K., Skawiński P., *Ustawa o ubezpieczeniach obowiązkowych, Ubezpieczeniowym Funduszu Gwarancyjnym i Polskim Biurze Ubezpieczycieli Komunikacyjnych*, C.H. Beck, Warszawa 2012.
- Orlicki M., *Ubezpieczenia obowiązkowe*, Wyd. Lex, Warszawa 2011.
- Radwański Z., Olejniczak A., *Zobowiązania*, C.H. Beck, Warszawa 2006.
- Rogowski S., *Prawo ubezpieczeń, ustawy z komentarzem*, Poltext, Warszawa 2004.
- Rzepecka-Gil A., *Ustawa o świadczeniach pieniężnych z ubezpieczenia społecznego w razie choroby i macierzyństwa*, Wyd. Lex, Warszawa 2009.
- Sangowski T., *Regres ubezpieczeniowy i jego finansowe znaczenie w systemie ubezpieczeń gospodarczych*, PWN, Poznań 1973.
- Sangowski T., *Zakres stosowania regresu ubezpieczeniowego w zależności od rodzaju oraz stopnia odpowiedzialności osoby zobowiązanej do wyrównania szkody w ubezpieczonym przedmiocie*, Wiadomości Ubezpieczeniowe 1973 nr 11.
- Sangowski T., *Regres ubezpieczeniowy*, Państwowe Wydawnictwo Ekonomiczne, Warszawa 1977.
- Sangowski T., *Finansowe znaczenie regresu ubezpieczeniowego*, Studia Ubezpieczeniowe, t. I, PWN, Poznań 1971.

Serwach M., *Pojęcie winy w stosunkach ubezpieczeniowych*, Wiadomości Ubezpieczeniowe 2009 nr 4.

Sondel J., *Słownik łacińsko-polski dla prawników*, PWN, Kraków 1998.

Szpunar A., *Wstąpienie w prawa zaspokojonego wierzyciela*, Zakamycze 2000.

Warkało W., *Odpowiedzialność odszkodowawcza*, PWN, Warszawa 1972.

Przepisy prawne

Ustawa z 22 maja 2003 r. o ubezpieczeniach obowiązkowych, Ubezpieczeniowym Funduszu Gwarancyjnym i Polskim Biurze Ubezpieczycieli Komunikacyjnych (Dz. U. z 2013 r., poz. 392.)

Ustawa z 25 czerwca 1999 r. o świadczeniach pieniężnych z ubezpieczenia społecznego w razie choroby i macierzyństwa (Dz.U. z 2010 r. Nr 77, poz. 512, j.t.)

Strony internetowe

www.restatement.info

Untypical subrogation – legal structure and significance in third party liability insurance

The article presents the nature of the institution of untypical subrogation in the third party liability insurance system. In the first part of the study, the typology of subrogation in commercial insurance has been described. The difference between typical and untypical subrogation has been explained, and the characteristic nature of the institution of entering into the right of the satisfied creditor of the so-called subrogations with special attention paid to applicable legal regulations has been illustrated. Further in the article, the author has discussed entities of untypical subrogation, as well as the characteristic nature of insurance subrogation in the context of the TPL insurance function. Important terms without which untypical subrogation could not exist include intentional fault and gross negligence. The author has also presented European Union regulations related to satisfaction of injured parties' claims.

Key words: subrogation, claim, untypical, fault, entities.

MGR ADAM SOWIK – doktorant w Katedrze Prawa Ubezpieczeniowego, Uniwersytet Mikołaja Kopernika w Toruniu.

